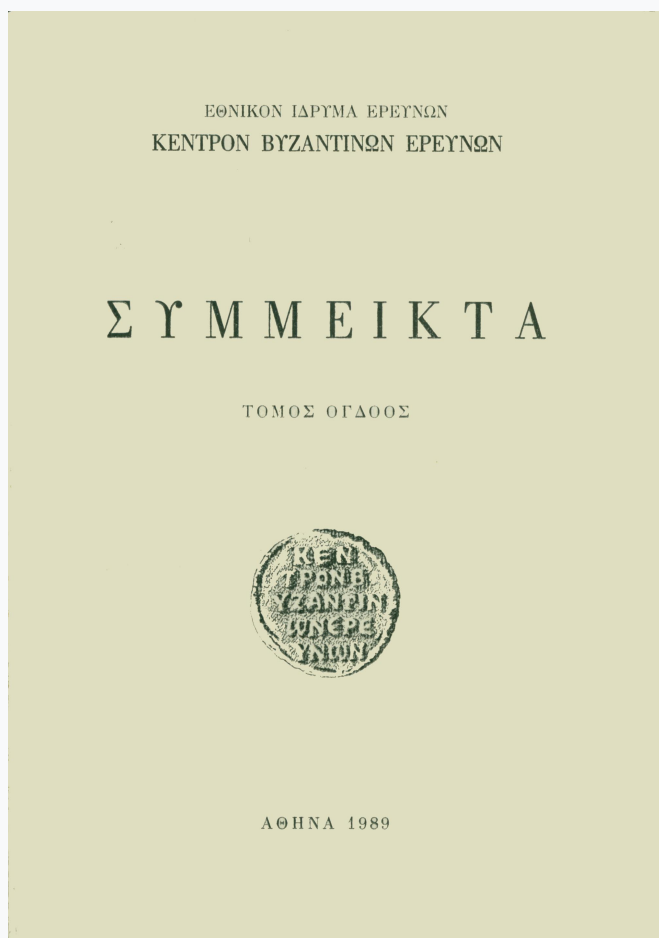

Byzantina Symmeikta

Vol 8 (1989)

SYMMEIKTA 8

Ο Άγιος Παύλος και η μονή Ξηροποτάμου

Πάρις ΓΟΥΝΑΡΙΔΗΣ

doi: [10.12681/byzsym.727](https://doi.org/10.12681/byzsym.727)

Copyright © 2014, Πάρις ΓΟΥΝΑΡΙΔΗΣ

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

ΓΟΥΝΑΡΙΔΗΣ Π. (1989). Ο Άγιος Παύλος και η μονή Ξηροποτάμου. *Byzantina Symmeikta*, 8, 135–142.
<https://doi.org/10.12681/byzsym.727>

Ο ΑΓΙΟΣ ΠΑΥΛΟΣ ΚΑΙ Η ΜΟΝΗ ΞΗΡΟΠΟΤΑΜΟΥ¹

Η Διονυσία Παπαχρυσάνθου στη μελέτη της για τον μοναχισμό στο 'Άγιον Όρος έχει αφιερώσει ένα κεφάλαιο στην ίδρυση της μονής του Ξηροποτάμου¹. Τα όσα ακολουθούν δεν έχουν άλλη αξίωση παρά να διατυπώσουν κάποιες υποθέσεις για την ταυτότητα του Παύλου του Ξηροποταμίτη.

Στον βίο του Οσίου Αθανασίου του Αθωνίτη, του ιδρυτή της μονής της Μεγίστης Λαύρας, αναφέρεται ότι τα Χριστούγεννα του 958 ή του 959, στη *συναγωγή τῶν πατέρων* ο Παύλος, που έφερε το επίθετο Ξηροποταμίτης, πρόβλεψε ότι ο Αθανάσιος θα γινόταν «άρχηγός» και «πολιστής» του Όρους. Ο βιογράφος του Αθανασίου, που θεωρεί ότι ο άνθρωπος αυτός κατείχε εξέχουσα θέση στην κοινωνία των ερημιτών του Αγίου Όρους [τὰ πρῶτα παρ' αὐτοῖς (δηλαδή τους Αγιορείτες) *ταττομένων*] σημειώνει ότι τα σχετικά με την προφητεία τα είχε ακούσει από μαθητή του, που ονομαζόταν και αυτός Παύλος².

Ωστόσο, η σχέση μεταξύ των δύο ανδρών φαίνεται ότι δεν ήταν ακριβώς όπως την αναφέρει ο βίος του Αγίου Αθανασίου. Οι αγιορείτες αντέδρασαν στις ανακκινιστικές προσπάθειες του Αθανασίου. Ο Παύλος, που δεν είναι άλλος από τον Ξηροποταμίτη, συνόδευσε τον Πρώτο του Αγίου Όρους Αθανάσιο στην Κωνσταντινούπολη, με σκοπό να διαμαρτυρηθούν στον αυτοκράτορα εκ μέρους των μοναχών για τις οικοδομικές δραστηριότητες που είχε αναλάβει ο Αθανάσιος και τους νεωτερισμούς του, που κατέλυαν την αγιορειτική ασκητική παράδοση³. Ο αυτοκράτορας Ιωάννης Τζιμισκής έστειλε τότε στο Όρος τον μοναχό Ευθύμιο από τη μονή Στουδίου, για να διευθετήσει τη διαφορά. Στο τυπικό που συνέταξε, το πρώτο τυπικό του Αγίου Όρους, το λεγόμενο του

1. Denise Papachrysanthou, *Le monachisme Athonite: ses origines son organisation*, στο *Actes du Prôtaton*, (Archives de l'Athos VIII), Παρίσι 1975, σελ. 65-69.

2. J. Noret, *Vitae duae antiquae sancti Athanasii Athonitae*, Turnhout-Leuven 1982, Βίος Α' § 50, σελ. 25, Βίος Β' § 18, σελ. 144. Για τη χρονολογία βλ. P. Lemerle, *La vie ancienne de Saint Athanase l'Athonite composée au début du XIe siècle par Athanase de Laure*, Le Millénaire du Mont Athos, 963-1963, Études et Mélanges I, Chevelogne 1953, (= Le monde de Byzance: Histoire et institutions, Variorum Reprints, Λονδίνο 1978, XXI), σελ. 59-100, σελ. 73, πρβλ. P. Lemerle - N. Svoronos - A. Guillou - Denise Papachrysanthou, *Actes de Lavra*, (Archives de l'Athos V), Παρίσι 1970, σελ. 32, πρβλ. και *Actes du Prôtaton*, σελ. 72, σημ. 88

3. *Actes du Prôtaton*, αρ. 7, σελ. 209, πρβλ. σελ. 66-68

Τζιμισκή, οι μόνοι που είχαν δικαίωμα να συνοδεύονται από μαθητές τους στις συνάξεις της κοινότητας, τρεις δύο και έναν αντίστοιχα, ήταν ο Πρώτος του Αγίου Όρους, ο λαυριώτης Αθανάσιος και ο Παύλος¹. Ο Παύλος εμφανίζεται ως ηγετική μορφή της ασκητικής μοναστικής κοινότητας.

Η παράδοση της μονής Ξηροποτάμου αναφέρει ως ιδρυτή της μονής τον μοναχό Παύλο, τον οποίο ταυτίζει με τον μοναχό που προφήτευσε τη δραστηριότητα του Αθανασίου. Δυστυχώς δεν έχει σωθεί παλαιός βίος του αγίου Παύλου. Οι γνώσεις μας για τη ζωή και το έργο του προέρχονται από δύο νεότερα συναξάρια, που δίνουν πληροφορίες ασαφείς και αντιφατικές². Σύμφωνα με το πρώτο συναξάρι, που έχει ως πρότυπο τον βίο του Αγίου Αθανασίου, ο Παύλος πριν γίνει μοναχός ονομαζόταν Προκόπιος και ήταν γιος του αυτοκράτορα Μιχαήλ Α'. Ο Λέων Ε' ο Αρμένιος, φοβούμενος ότι ο Προκόπιος θα διεκδικούσε την εξουσία, είχε διατάξει τον ευνουχισμό του και τον είχε εξορίσει. Ο Προκόπιος, που ήταν πολύ μορφωμένος, ονομάστηκε αργότερα ὕπατος τῶν φιλοσόφων. Όμως, η ζωή του στην Κωνσταντινούπολη δεν τον ικανοποιούσε πνευματικά. Εγκατέλειψε έτσι τα εγκόσμια και αποσύρθηκε στο Άγιον Όρος. Στα ερείπια μονής, που σύμφωνα με το συναξάρι, ιδρύθηκε από την αυτοκράτειρα Πουλχερία και είχε λεηλατηθεί και καταστραφεί από Άραβες πειρατές, ο Προκόπιος συνάντησε τον ερημίτη Κοσμά ο οποίος τον έκειρε μοναχό και του έδωσε το όνομα Παύλος. Ο Προκόπιος-Παύλος έκτισε ένα κελλί και σύντομα απέκτησε φήμη αγιότητας σε όλη την αγιορείτικη μοναστική κοινότητα. Ο Ρωμανός Α' ο Λακαπηνός, όταν ανέβηκε στο θρόνο, αναζήτησε στο Άγιον Όρος τον ὕπατο τῶν φιλοσόφων, που ήταν και συγγενής του. Μετά από πιέσεις και υπακούοντας σε εντολή του Πρώτου του Αγίου Όρους, ο Παύλος πήγε στην Κωνσταντινούπολη. Εκεί με θαυμαστό τρόπο θεράπευσε τον αυτοκράτορα από βαρειά ασθένεια και ανέλαβε την εκπαίδευση των βασιλοπαίδων. Όταν αποφάσισε να επιστρέψει στο Άγιον Όρος, ζήτησε από τον Ρωμανό ως αντάλλαγμα για τις υπηρεσίες του, την ανοικοδόμηση της μονής της Πουλχερίας. Ο αυτοκράτορας οδήγησε τον μοναχό στο θησαυροφυλάκειο και του εμπιστεύτηκε ως δωρεά για το νέο μοναστήρι ένα κομμάτι από τίμιο ξύλο. Η μονή ανοικοδομήθηκε και εγκαινιάστηκε από τον γιό του αυτοκράτορα και μαθητή του Παύλου πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Θεοφύλακτο. Οι φροντίδες για τη διοίκηση του μοναστηριού, όπου συγκεντρώθηκε μεγάλος αριθμός μοναχών —σύντομα έγιναν εξήντα— εμπόδιζαν τον Παύλο να ασχοληθεί με πνευματικές δραστηριότητες. Αποσύρθηκε λοιπόν στους πρόποδες του Άθω. Και πάλι μοναχοί συγκεντρώθηκαν γύρω του και ο Παύλος για να τους προστατέψει από τους Άραβες επιδρομείς, έκτισε με τη βοήθεια

1. 'Ο.π. π., αρ. 7, σελ. 240.

2. Για τις πηγές: S. B i n o n, *Origines légendaires et l'histoire de Xéropotamou et de Saint-Paul de l'Athos, Étude diplomatique et critique*, Louvain 1942, σελ. 59 κ.ε.

του αυτοκράτορα ένα νέο μοναστήρι, προς τιμή του Αγίου Γεωργίου. Το μοναστήρι αυτό φέρει το όνομά του: είναι η αγιορείτικη μονή του Αγίου Παύλου.

Το δεύτερο συναξάρι παραδίδει μιαν άλλη εκδοχή της ίδιας παράδοσης. Ως ιδρυτή της μονής αναφέρει τον Παύλο, εγγονό του αυτοκράτορα Μιχαήλ Α' Ραγκαβέ, γιο του Θεοφυλάκτου και μιας θυγατέρας του Καρλομάγνου. Με βάση το συναξάρι αυτό το όνομα του Παύλου πριν γίνει μοναχός ήταν Νικήτας. Παντρεμένος με μια Ρεντακινή, συγγενή του αυτοκράτορα Ρωμανού του Λακαπηνού, είχε αποκτήσει δύο τέκνα. Η θυγατέρα του Σοφία είχε παντρευτεί με το γιό του Ρωμανού, τον συναυτοκράτορα Χριστόφορο. Αν και οι λεπτομέρειες διαφέρουν, η εκδοχή αυτή σε γενικές γραμμές περιγράφει τη σταδιοδρομία του Νικήτα-Παύλου κατά τρόπο ανάλογο με εκείνον του Προκοπίου-Παύλου.

Οι λόγιες αυτές παραδόσεις σκοπό είχαν την καταξίωση των ιερών κειμηλίων και εντάσσονται σε ένα ευρύτερο αγιορείτικο «συρμό» του τέλους του 17ου και των αρχών του 18ου αιώνα. Το πρότυπο επιβάλλεται από την ηγεμονική αυλή των παραδουναβίων περιοχών, που αναλαμβάνει την προστασία των μονών. Σύμφωνα με τις απαιτήσεις του προτύπου, οι μονές πρέπει να είναι όσο το δυνατό πιο παλαιές και να έχουν ιδρυθεί από αυτοκράτορες. Η δημιουργία των παραδόσεων αυτών απέβλεπε στην εξύψωση του μοναστηριού με σκοπό την υλική του ενίσχυση από τους ηγεμόνες. Πρόκειται για ένα ιδανικό που αναγκάζει τις μονές να παρουσιάζονται ως οι αρχαιότερες και να τονίζουν τις σχέσεις τους με την αυτοκρατορική οικογένεια¹.

Τα αρχεία του Αγίου Όρους περιέχουν μια σειρά από έγγραφα στα οποία ο Παύλος είτε μνημονεύεται είτε έχει θέσει την υπογραφή του. Τρία έγγραφα, του 980 του 991 και του 996, υπογράφονται από τον *Παῦλο μοναχὸ καὶ ἡγούμενο τοῦ Ξηροποτάμου*². Η Παπαχρυσάνθου πιστεύει ότι οι υπογραφές αυτές ανήκουν στον γέροντα Παύλο³. Μερικά άλλα έγγραφα που χρονολογούνται από το 1007 έως το 1018 φέρουν είτε απλά την υπογραφή *Παῦλος μοναχὸς* είτε *Παῦλος μοναχὸς τοῦ Ξηροποτάμου*⁴. Ωστόσο, είναι φανερό ότι ο Παύλος αυτός είχε εξέχουσα θέση στην αγιορείτικη κοινότητα, αφού το 1012

1. Βλ. σχετική εργασία μου στον υπό έκδοση συλλογικό τόμο, αφιερωμένο στη μονή Ξηροποτάμου.

2. W. Regel - E. Kurtz - B. Korablev, *Actes de Zographou*, (Actes de l'Athos IV), Παράρτημα VV 13, ανατύπωση Amsterdam 1969, αρ. 1, σελ. 3 (Αύγουστος 980), *Actes de Lavra*, αρ. 9, σελ. 121 (Νοέμβριος 991), αρ. 12, σελ. 132 (Οκτώβριος 996). Σε έγγραφο του πρώτου του 985 υπογράφει ο Παύλος μοναχός και ηγούμενος, χωρίς να μνημονεύεται η μονή. Η θέση της υπογραφής στον κατάλογο δεν είναι αντίστοιχη με αυτή της υπογραφής του Ξηροποταμηνού J. Lefort - N. Oikonomides - Denise Papachrysanthou, *Actes d'Iviron*, Archives de l'Athos XVI, Παρίσι 1985, αρ. 7, σελ. 148.

3. Βλ. *Actes du Protaton*, σελ. 67-68.

4. L. Petit - B. Korablev, *Actes de Chilandar*, (Actes de l'Athos V), Πα-

μαζί με τον Πρώτο και άλλους προκρίτους ηγουμένους του Αγίου Όρους εκδικάζει διαφορά ανάμεσα στις μονές Ατζαϊωάννη και Κάσπακος¹. Εξάλλου, σε έγγραφο του έτους 1016, που αντίγραφό του σώζεται στο αρχείο της μονής Ξηροποτάμου, ο Παύλος χαρακτηρίζεται από τον Πρώτο ως *ὁ πνευματικός ἡμῶν πατήρ ὁ κυρ Παῦλος τοῦ Ξηροποτάμου*². Η Παπαχρυσάνθου θεωρεί ότι οι υπογραφές αυτές προέρχονται από τον νεότερο Παύλο.

Στο αρχείο της μονής Ξηροποτάμου σώζεται σε αντίγραφο του 12ου αι. έγγραφο του βασιλικού προτοσπαθαρίου και μεγάλου χαρτουλαρίου του γενικού λογοθεσίου Ιωάννη, χρονολογημένο τον Απρίλιο του 956, στο οποίο αναφέρεται ότι³:

α) Η μονή Ξηροποτάμου ήταν αφιερωμένη στον Άγιο Νικηφόρο.

β) Η μονή δεν διέθετε έως εκείνη τη στιγμή έγγαιο ιδιοκτησία, τουλάχιστον εκτός του Αγίου Όρους.

γ) Οι αυτοκράτορες Κωνσταντίνος Ζ' και Ρωμανός Β' δωρίζουν στη μονή γη εκτάσεως 1.000 μοδίων στην περιοχή της Ιερισσού.

Η μαρτυρία του εγγράφου αυτού είναι σημαντική γιατί καταδεικνύει ότι η μονή Ξηροποτάμου ήταν ανάμεσα στα πρώτα μοναστήρια που ιδρύθηκαν στο Άγιον Όρος.

Η μονή Ξηροποτάμου, ως τις αρχές περίπου του 13ου αιώνα αναφέρεται στις πηγές ως μονή του Αγίου Νικηφόρου⁴, τις περισσότερες φορές χωρίς το επίθετο Ξηροποτάμου, που χρησιμοποιείται από την αδελφή μονή του Αγίου Παύλου. Η αφιέρωση της μονής στους Αγίους Τεσσαράκοντα γίνεται στα μέσα του 13ου αιώνα, πιθανότατα στη διάρκεια της βασιλείας του Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου (1259-1282).

Ήταν ο Παύλος ηγούμενος της μονής Ξηροποτάμου; Η απάντηση είναι αρνητική, τουλάχιστον για την περίοδο μετά το 1001. Τον Δεκέμβριο του 1001 ο Πρώτος του Αγίου Όρους, που υπογράφει ως *Παῦλος μοναχός*, με άλλους ηγουμένους, ήταν παρών στη σύνταξη ενός συμβιβαστικού εγγράφου ανάμεσα στις μονές Βατοπεδίου και Φιλαδελφεύς⁵. Είναι φανερό πως πρόκειται για

ράρτημα VV 17, ανατύπωση Amsterdam 1975, αρ. 1, σελ. 2 (Απρίλιος 1009), *Actes d'Iviron*, αρ. 14, σελ. 185 (1007), αρ. 20, σελ. 214, αρ. 21, σελ. 220 (1015), *Actes de Lavra*, αρ. 17, σελ. 148 (1012), πρβλ. *Actes du Protaton*, σελ. 68, σημ. 56.

1. *Actes de Lavra*, αρ. 17, σελ. 146-7.

2. J B o m p a i r e, *Actes de Xeropotamou*, Archives de l'Athos III, Παρίσι 1964, αρ. 3, σελ. 48 (15 Αυγούστου 1016).

3. *Actes de Xeropotamou*, αρ. 1, σελ. 43-44.

4. Σε έγγραφο του επισκόπου Ιερισσού του Δεκεμβρίου 1032, (*Actes de Xeropotamou*, αρ. 4, σελ. 52, πρβλ. και σελ. 21-22) η μονή αναφέρεται ως *ἐπιλεγόμενη τοῦ Μοτζίχιακον*, επίθετο που δεν απαντάται σε κανένα άλλο έγγραφο.

5. Μ. Γ ο ὁ δ α ς, *Βυζαντινά έγγραφα της εν Ἀθῶν ιερᾷ μονῇ του Βατοπεδίου*, ΕΕΒΣ 3 (1926), σελ. 114-134, αρ. 1, σελ. 117.

τον Παύλο Ξηροποταμηνό, που υπογράφει και αργότερα ως *Παῦλος μοναχός* και τον οποίο θα αποκαλέσει πνευματικό πατέρα ο Πρώτος το 1012¹. Στο ίδιο έγγραφο υπογράφει και κάποιος μοναχός *Ἀνδρόνικος ἡγούμενος τοῦ Ἀγίου Νικηφόρου*, δηλαδή της μονής Ξηροποτάμου. Μερικά χρόνια αργότερα, το 1015, σε δύο έγγραφα της Μέσης για τη μονή Ιβήρων, μαζί με τον Παύλο που υπογράφει στην τρίτη θέση με την προσωνυμία *μοναχός* θέτει την υπογραφή του και ο *Ἀντώνιος μοναχός καὶ ἡγούμενος τοῦ Ἀγίου Νικηφόρου*².

Στις δραστηριότητες του Παύλου αναφέρεται και έγγραφο του Πρώτου που αντίγραφό του φυλάσσεται και στο αρχείο της μονής Ξηροποτάμου. Στο έγγραφο αυτό φαίνεται ότι ο Παύλος, τον οποίο ο Πρώτος χαρακτηρίζει ως *πνευματικό πατέρα*, δεν ενεργεί εξ ονόματος της μονής του Αγίου Νικηφόρου / Ξηροποτάμου αλλά στο όνομα της μονής του Ξηροποτάμου / Αγίου Παύλου, ενάγοντας στη Μέση τον ηγούμενο της μονής Βουλευτηρίων. Πράγματι, ο Παύλος εξήγησε στη Μέση ότι παλαιότερα είχε παραχωρήσει στον Ποιμένα, ηγούμενο της μονής των Βουλευτηρίων, και πιθανότατα ιδρυτή της, τη νομή ενός αμπελιού, λεγόμενο του Μητροφάνους. Το 1010, ο Ποιμήν, που είχε ήδη ζήσει πενήντα χρόνια στη μονή του, την πούλησε στον λαυριώτη μοναχό Ευστράτιο. Με διακατονισμό της Μέσης ηγούμενος της μονής των Βουλευτηρίων ονομάστηκε ο Αθανάσιος, ανηψιός του ηγουμένου Λαύρας Ευστρατίου³. Κατά την ενθρόνιση του νέου ηγουμένου, ο γέροντας Ποιμήν υπέδειξε τα κτήματα που ανήκαν στη μονή Βουλευτηρίων. Ωστόσο, ο Ποιμήν περιέλαβε στις ιδιοκτησίες του μοναστηριού όχι μόνον το αμπέλι του Μητροφάνους, του οποίου είχε μόνον τη νομή, αλλά και άλλες γαίες που ανήκαν στη μονή Ξηροποτάμου / Αγίου Παύλου. Από την άλλη πλευρά, ο νέος ηγούμενος των Βουλευτηρίων, Αθανάσιος, μετατόπισε τα όρια κτημάτων σε βάρος της μονής του Παύλου. Η σύναξη της Μέσης δικαίωσε τον Παύλο και έγινε νέα οριοθεσία ανάμεσα στις δύο μονές⁴.

Την ίδια εποχή ιδρύεται —η πρώτη γνωστή μνεία ίδρυσης είναι του Απριλίου του 1013— και ένα άλλο μοναστήρι, η μονή της Δάφνης, στην περιοχή του σημερινού αγιορείτικου επινείου. Η μονή αυτή αργότερα θα μετατοπιστεί και θα πάρει το όνομα του ιδρυτού της του δοχειαρίου Ιωάννη. Όπως είναι γνωστό, δοχειό σημαίνει την αποθήκη τροφίμων της μονής και δοχειάρης εί-

1. Η Παπαχρυσάνθου φαίνεται να αμφιβάλλει για την ταύτιση αυτή *Actes du Prôtaton*, σελ. 130, σημ. 191. Ωστόσο, πέρα από την υπογραφή υπάρχει και η προσφώνηση του Παύλου από τον Πρώτο το 1012. Το 1013, σε έγγραφο της μονής Ιβήρων γίνεται σαφής διαχωρισμός ανάμεσα στην προσφώνηση που ανήκε σε έναν ηγούμενο, ο οποίος είναι *εὐλαβέστατος ἀδελφός* και τον Πρώτο που αποκαλείται *πατήρ*: *Actes d'Iviron*, αρ. 18, σελ. 204-205, πρβλ. επίσης *Actes de Lavra*, αρ. 12, σελ. 132.

2. *Actes d'Iviron*, αρ. 20, σελ. 214, αρ. 21, σελ. 220.

3. *Actes de Lavra*, αρ. 15, σελ. 140-141, *Actes de Xéropotamou*, αρ. 2, σελ. 43-44.

4. *Actes de Xéropotamou*, αρ. 3, σελ. 48-50.

ναι ο μοναχός που έχει το διακόνημα του αποθηκαρίου. Ο Νίκος Οικονομίδης, εκδότης των εγγράφων της μονής Δοχειαρίου, υποθέτει πως ο ιδρυτής της ήταν ο δοχειάρχης της μονής Ξηροποτάμου, στην οποία ανήκε και η περιοχή της Δάφνης¹. Διατυπώνει επίσης την υπόθεση ότι η ίδρυση της μονής αυτής συμπεριλαμβανόταν σε γενικότερο σχέδιο του Παύλου να ελέγξει το νότιο τμήμα του Άθω, που ήταν έρημο και που φαίνεται ότι ανήκε στην ιδιοκτησία της μονής του. Το σχέδιο αυτό πρέπει να στρεφόταν κατά της Λαύρας, και των καινοτομιών που είχε εισαγάγει ο ιδρυτής της Αθανάσιος στο Όρος. Στα πλαίσια της πολιτικής αυτής πρέπει να εντάσσεται και η ίδρυση της μονής του Αγίου Γεωργίου / Ξηροποτάμου, που θα πάρει το όνομα του ιδρυτή της Παύλου καθώς και η αγωγή κατά της μονής των Βουλευτηρίων, που είχε σχεδόν περάσει στα χέρια των λαυριωτών.

Συνοψίζοντας όσα γνωστά στοιχεία διαθέτουμε για τη μονή Ξηροποτάμου και τον Παύλο διαπιστώνουμε ότι:

α) Το όνομα του Ρωμανού είναι συνδεδεμένο με τη μονή, μολοντί δεν πρόκειται για τον αυτοκράτορα Ρωμανό Α' τον Λακαπηνό, όπως αναφέρει η λόγια παράδοση, αλλά για τον Ρωμανό Β'.

β) Η μονή του Αγίου Νικηφόρου είχε πρόσβαση στους κύκλους της αυτοκρατορικής αυλής και έτσι κατόρθωσε να αποκτήσει τη δωρεά των 1000 μοδίων γης στην περιοχή της Ιερισσού.

γ) Κατά πάσα πιθανότητα την πρόσβαση στην αυλή είχε ο μοναχός Παύλος, και για τον λόγο αυτό άλλωστε οι μοναχοί του Αγίου Όρους τον είχαν επιλέξει για να μεταβεί με τον Πρώτο στην Κωνσταντινούπολη, με σκοπό να αντιμετωπίσουν τους κινδύνους που εγκυμονούσαν για την παραδοσιακή ζωή οι ενέργειες του Αγίου Αθανασίου.

δ) Η θέση του Παύλου στην αγιορείτικη ιεραρχία και το δικαίωμα που του δίνει το τυπικό του Τζιμισκή να μετέχει στις συνάξεις της Μέσης με ένα μαθητή του είναι προσωποπαγής. Κανείς από τους ηγουμένους της μονής του Αγίου Νικηφόρου / Ξηροποτάμου ούτε και από τους ηγουμένους της μονής Ξηροποτάμου / Αγίου Παύλου μετά το 1018 δεν έχει υπογράψει στις πρώτες θέσεις των ηγουμένων του Αγίου Όρους. Το τυπικό του Μονομάχου ανανεώνει το προνόμιο της συνοδείας από μαθητές μόνον για τον Πρώτο και τον ηγούμενο της μονής της Μεγίστης Λαύρας². Είναι δύσκολο, λοιπόν, να πιστέψει κανείς πως τα δικαιώματα που είχαν χορηγηθεί στον γέροντα Παύλο

1. N. O i k o n o m i d è s, *Actes de Docheiariou*, Archives de l'Athos XIII, Παρίσι 1984, σελ. 5.

2. *Actes du Prôtaton*, αρ. 8, σελ. 229-230, μνεία παλαιού τυπικού από τον ηγούμενο της Λαύρας, σύμφωνα με το οποίο μόνον ο ίδιος και ο Πρώτος είχαν δικαίωμα να συνοδεύονται.

είχαν ανανεωθεί για τον συνονόματο μαθητή του και στη συνέχεια χάθηκαν για τους διαδόχους τους.

Ο Παύλος τον οποίο αναφέρουν τα έγγραφα του τέλους του 10ου και αυτός των εγγράφων των αρχών του 11ου αι. πρέπει να είναι το ίδιο πρόσωπο. Πολύτιμη ένδειξη για την ταύτιση των δύο προσώπων είναι η ακόλουθη: Ο Παύλος προφανώς δεν γνώριζε γραφή. Σε δύο περιπτώσεις αυτοί που υπογράφουν διευκρινίζουν ότι ο σταυρός στην αρχή της υπογραφής είναι από το χέρι του Παύλου ενώ το «ύφος» δικό τους. Η πρώτη υπογραφή είναι σε έγγραφο του 991, και υποτίθεται ότι είναι του γέροντα Παύλου¹ ενώ η δεύτερη είναι του 1013 και υποτίθεται ότι ανήκει στον νεότερο Παύλο².

Δεν υπάρχουν μαρτυρίες που να επιτρέπουν να προσδιοριστεί η ηλικία του Παύλου το 956, όταν οι αυτοκράτορες Κωνσταντίνος και Ρωμανός δώριζαν στη μονή Ξηροποτάμου τους 1000 μοδίους γης. Εξάλλου, γνωρίζουμε ότι ο Παύλος είχε παραχωρήσει δύο μοδίους γης στον Ποιμένα. Η παραχώρηση αυτή πρέπει να είχε γίνει σε εποχή κατά την οποία ο Ποιμήν ήταν σε θέση να τους καλλιεργήσει και προφανώς όταν εγκαταστάθηκε στη μονή των Βουλευτηρίων. Γνωρίζουμε επίσης ότι το 1010 ο Ποιμήν είχε ήδη 50 έτη στη μονή του. Επομένως, η παραχώρηση πρέπει να έγινε γύρω στο 960. Αυτή η χρονολόγηση σημαίνει ότι ο Παύλος πρέπει να είχε αποσυρθεί στο Άγιον Όρος και να είχε ιδρύσει τη μονή του Ξηροποτάμου σε σχετικά νεαρή ηλικία.

Τα στοιχεία αυτά μας οδηγούν πίσω στη λόγια μοναστική παράδοση, που είχε ως βάση της τον θρύλο. Χωρίς να είμαστε σίγουροι για τις λεπτομέρειες, μπορούμε να δούμε στο πρόσωπο του Παύλου έναν αξιωματούχο της αυτοκρατορίας, με παρρησία στο παλάτι, που αποσύρθηκε στο Άγιον Όρος. Ως τα τέλη του 10ου αι. ήταν ηγούμενος της μονής Ξηροποτάμου, και υπογράφει με αυτόν τον τίτλο. Είναι Πρώτος του Αγίου Όρους τα πρώτα χρόνια του 11ου αι., ως το αργότερο το 1007, οπότε βρίσκουμε στη Μέση έναν άλλον Πρώτο και ο Παύλος υπογράφει απλά ως μοναχός.

Η αναζήτηση της ησυχίας, είτε πριν είτε μετά τη θητεία του ως Πρώτου, τον οδηγεί στην περιοχή του σημερινού Αγίου Παύλου, όπου οργανώνει ένα καινούργιο μοναστήρι. Ο ίδιος όμως αρνείται να πάρει τον τίτλο του ηγουμένου. Οι καινοτομίες του Αθανασίου στο Όρος φαίνεται ότι είχαν αντίκτυπο και στη σημασία των τίτλων. Ο Αθανάσιος παίρνει την ονομασία του ηγουμένου³. Ο ηγούμενος παύει να είναι ο πνευματικός οδηγός μιας μικρής μο-

1. *Actes de Lavra*, αρ. 9, σελ. 121.

2. *Actes d'Iviron*, αρ. 19, σελ. 207.

3. *Actes du Protaton*, αρ. 7, σελ. 214 (972), *Actes d'Iviron*, αρ. 6, σελ. 138, 139 (984), αρ. 7, σελ. 148 (985). Το 993 οι Γυμνοπελαγίσις μοναχοί του απονέμουν και αυτοί τον τίτλο του ηγουμένου: (*Actes de Lavra*, αρ. 10, σελ. 124) ενώ το 996 ο πρώτος του Αγίου Όρους τον αποκαλεί καθηγούμενο (αρ. 12, σελ. 132)

ναστικής κοινότητας για να γίνει ο διοικητικός υπεύθυνος ενός πολύπλοκου οργανισμού. Ο Παύλος διατηρεί μόνον τον τίτλο του μοναχού. Άλλωστε, οι διάδοχοι του Αθανασίου, για να δείξουν τη διαφορά μεταξύ της μονής τους και των άλλων μονών προτιμούν την ονομασία του προεστῶτος από αυτήν του ηγουμένου¹. Ο νεότερος Παύλος προσπάθησε να απαλείψει την αρνητική στάση που είχε λάβει ο δάσκαλός του απέναντι στις καινοτομίες του Αθανασίου.

ΠΑΡΙΣ ΓΟΥΝΑΡΙΔΗΣ

1. *Actes de Xéropotamou*, αρ. 2, σελ. 43 (1010), P. Lemerle - G. Dagron - S. Ćirković, *Actes de saint Pantéléèmon*, Archives de l'Athos XII, Παρίσι 1982, αρ. 1, σελ. 30 (1030), *Actes d'Iviron*, αρ. 20, σελ. 214, αρ. 21, σελ. 220 (1015), *Actes de Lavra*, αρ. 16, σελ. 144 (1012), αρ. 18, σελ. 149 (1014) αρ. 19, σελ. 154 (1016). Αργότερα η ονομασία προεστῶς είναι ταυτόσημη με τον τίτλο του ηγουμένου (βλ. π.χ. *Actes du Protaton*, αρ. 8, σελ. 228, 229, 1045 —τυπικό του Κωνσταντίνου Μονομάχου—, *Actes de Lavra*, αρ. 31, σελ. 191, 192, *Actes de saint Pantéléèmon*, αρ. 8, σελ. 84 —(1169) όπου ο Λαυριώτης έχει τον τίτλο του ηγουμένου και ο Βατοπεδινός ονομάζεται προεστῶς—). Η ταύτιση των τίτλων φτάνει και ως την αντιστροφή των εννοιών: οἱ τε καθηγούμενοι... τῶν βασιλικῶν μεγάλων μονῶν οἱ προεστῶτες τῶν ὑπὸ τὸν πρῶτον ἐτέρων μοναστηρίων... (J. Lefort, *Actes d'Esphigmenou*, Archives de l'Athos VI, Παρίσι 1973, αρ. 12, σελ. 90).